
Андрэй Федарэнка

...у нас усё яшчэ чалавек з кнігаю
ў руцэ, як і п'яны чалавек, у пашане...

З кошыкам,
або Гісторыя ненапісанай аповесці.
Эсэ.

*Штодня хаджу я на лясной дарозе,
І, як грыбы, збіраю я радкі.
Сьвіталны лес у кошык мой прыносіць
Крамяныя, з расой, баравікі...*

М. Башлакоў, “Па грыбы”.

I

Помню, у далёкім, здаецца, яшчэ дашкольным маленстве была ў нас такая гульня не гульня – хутчэй, першыя прабліскі, раньнія парасткі будучай жыццёвай філасофіі, – гэта калі пыталі адзін у аднога: “Якая ў цябе наперадзе радасьць?” Недасьведчаным тлумачылі – вось мяне, напрыклад, матка бярэ з сабою ў нядзелю на базар, я ўвесь час думаю пра гэта і мне шчасьліва на душы... І ў кожнага адразу штось па-

добнае знаходзілася: таму вуду абяцалі купіць, таму – веласіпед, у іншага імяніны хутка... Ды і проста – вось цяпер лета, цёпла, а потым будзе зіма, сьнег, лёд, навагодняя ёлка – ня радасьць хіба?

Многае з тых часоў забытае, паловы сяброў маленства ўжо і на сьвеце не засталася, а вось гэтае – трымаць у запасе “радасьць”, жыве і па сёньня.

Прыдумаў я аднойчы аповесьць “З кошыкам”, лірычную, пра грыбы. І мо месяц насіўся са сваёй задумкаю, жыў ёю, усяляк адцягваў выкананьне яе, а калі навалываліся праблемы, забівала тлумам галаву, тады ў патаемным куточку душы ўспыхвала – у цябе ж “радасьць” наперадзе! У цябе ж цэлых 12 недагуленых дзён адпачынку! Вось прыйдзе восень, зьявіцца вольны час, на стол ляжа стос беленькай гладкай паперы, запоўніцца чорным ці сінім атрамантам ручка... За вакном халодны дождж, вецер, а тут, на кухні, суха, сьветла, утульна... Кубак гарбаты і пачак сухіх цыгарэтаў. Хвіліны шчасьця!.. А наперадзе ж яшчэ “радасьць” – калі белая, як нечапаны сьнег, папера ператворыцца ў чарнавікі, г.зн. запоўніцца літарамі, сьпішацца ўздоўж і ўпоперак розначарнільнымі сказамі (асабліва дарагімі і важнымі тым, што іх потым амаль немагчыма разабраць), пакрыецца “галачкамі” ўставак... І тады ўключыцца кампутар і набярэцца гэты кароткі, разам з тым ёмкі, з падтэкстам загаловак – “З кошыкам”.

Ну і што, што тэма ня новая? Я пастараюся не паўтарацца. І мне – зрэшты, як, мабыць, і кожнаму вясковаму беларусу, чья добрая трэць жыцьця так ці інакш зьвязаная з лесам, знойдзецца што пакласьці ў свой (у дадзеным выпадку літаратурны) кошык, і ў мяне ёсьць свае заповітныя (у дадзеным выпадку творчыя) мясьціны...

Ды толькі чалавек мяркуе, а Бог распараджуе. Нядоўга мая “радасьць” – прадчуваньне блізкай любімай працы – цягнулася.

II

Прысылаюць мне з Масквы часопіс “Дружба народаў”, №7, 2004 г., з перакладам майго апавяданьня. Але ледзь толькі я прабег вачыма зьмест на вокладцы, так на тое апавяданьне забыўся, так іншае кальнула ў сэрца... Невядомы Барыс Васілеўскі. Аповесьць “Апошнія паляваньне”, з падзаглаўкам “Сёе-тое з жыцьця грыбоў, а заадно і людзей”.

Але хіба так бывае? Хіба праўда, што думкі, і творчыя замыслы, і сюжэты могуць перадавацца на адлегласьці, як і магнітныя, і радыё-хваля? Тады чым растлумачыць, што адзін-адзіны раз за апошнія дзесяць гадоў узяў у рукі тую “Дружбу народаў” і адразу ж наляцеў на гатовае, матэрыяльнае ўвасабленьне сваёй задумкі? Чаму менавіта ў гэтым, дзе і маё апавяданьне, нумары? Што за такое хуткае, такое... як гэта сказаць, да неверагоднасьці невыпадковае супадзеньне?

Была яшчэ, праўда, крохкая надзея – можа, памыляюся? Можа, так

сабе творчык, у іхнім маскоўскім стылі, з усімі іхнімі цяперашнімі літ-выкрунтасамі?

Ідучы на прыпынак, чытаў на хаду – людзі саступалі мне дарогу (у нас усё яшчэ чалавек з кнігаю ў руцэ, як і п’яны чалавек, у пашане), потым у аўтобусе таксама чытаў – ліхаманкава, па дыяганалі... І з кожным новым сказам, абзацам, эпізодам сумненьні знікалі. Я бачыў перад сабою ўласную будучую аповесьць, толькі чужым прозвішчам падпісаную. Ды яшчэ выкананьне было, бадай, лепшае, чым магло б быць у мяне.

Здавалася, ніводнай маёй дэталюкі, знаходкі, ніводнага майго маленькага адкрыцця гэта Барыс Васілеўскі (дай яму Бог здароўя) не прамінуў.

Дзе маё сьцьвярджэньне, што звычайна грыбамі называюць толькі белыя, а ўсе іншыя маюць назвы ўласныя? Вось яно, у аповесці Б. Васілеўскага, на стар. 119. “...Кажу “грыбы”, маючы на ўвазе белыя грыбы...”

Я хацеў напісаць, якую адчуваеш горыч, калі бачыш зьбіты кімсьці або растаптаны грыб; калі ласка, стар. 123: “Колькі разоў даводзілася бачыць з прыкрасьцю вось такія, зьбітыя і нават расчаўленья няўважлівай нагою грыбы. А нібыта і сядзелі ў адкрытую, навідавоку...”

А мо аўтар прапусьціў гісторыю, як, зрэзаўшы грыб, мохам ці ігліцаю прыкрываеш карэньчык, каб іншыя грыбовікі не заўважылі? Як жа! Стар. 157. “Гэты каштоўны кружок (карэньчык) я заўсёды прыкрываю травой, лісьцікам, прысыпаю якім-небудзь іншым лясным сьмецьцем. Але не для таго, каб “не загнувала грыбніца”... Сам я, зразумела, заўсёды расстройваюся, калі бачу такі вось, пакінуты некім сьвежы кружок – значыць, хтосьці пасьпеў прашмыгнуць тут раней за мяне /.../. Для іншага, асабліва для ўважлівага грыбніка ня толькі сам грыб, а і пакінуты мною навідавоку зрэз – усё роўна крыніца інфармацыі; па гэтым зрэзе шмат чаго можна вызначыць, і самае галоўнае – што тут, магчыма, *месца*...”

І тое ёсьць у Б. Васілеўскага, што грыб (белы) не расьце, калі на яго паглядзець; я сам мо сто разоў, каб пераканацца, правяраў – і на другі дзень знаходзіў на тым месцы альбо карэньчык, альбо такога ж самага, як і ўчора, толькі зморшчанага, падсохлага грыбка-шпендрыка...

І што калі грыбы (ня толькі белыя) ня браць, дык яны знікаюць, перастаюць вадзіцца... Так – у нашых мясьцінах ніколі не расьлі ў вялікай колькасьці ні грузды, ні рудоўкі-рыжыкі, ні апенькі – не расьлі таму, упэўнены, што іх ня браў ніхто. У апошнія гады пачалі браць – зьявіліся!

І што гаворыш з грыбам у думках, ці нават уголас, дзякуючы яму за знаходку яго ж...

Я нідзе, акрамя сваёй мясцовасьці, больш ня чуў, ні ў адным слоўніку ня бачыў, ні ў воднага пісьменьніка не сустракаў слова “грыбовік”, толькі “грыбнік”. І вось пры садзеянні таго ж Б. Васілеўскага, на стар. 124, у забытага цяпер (ды, здаецца, і ніколі асабліва не папулярнага) пісьменьніка чэхаўскай пары С.Максімава знаходжу – нарыс “*Грибовник*”. “Гэта тое самае, – тлумачыць Б. Васілеўскі, – што ў нас цяпер грыбнік”.

Быў у мяне ў запасе кавалачак, які не ўвайшоў у раман “Рэвізія”, менавіта – параўнаньне грыба з мужчынскім полавым органам. У гэтым мне ўбачыўся лішні доказ існаваньня Найвышняга, бо ніякія эвалюцыі, ніякія натуральныя, прыродныя сілы ня здолелі б выдумаць менавіта *такі* спосаб размнажэньня чалавекаў. Але занадта ўжо той кавалачак вытыркаўся з тэксту і адцягваў увагу ад асноўнай мэты раману...

Дык вось, у Барыса Васілеўскага і пра гэта ёсьць. І не кавалачак, а добры кавалак. Дзе ўсё сваімі словамі названа, ўсё падрабязна разгледжана, з чым трэба параўнана, на каго трэба спаслана... Стар. 140: “У міфалогіі кетаў – енісейскіх асьцякоў – грыбы лічыліся захірэлымі ў лесе фаласамі. Цалкам можна зразумець, – піша Б. Васілеўскі, – толькі чаму ж “захірэлымі”? Калі ён яшчэ ва ўсёй сваёй красе, магутна і ганарліва тырчыць пасярод паляны... эпітэт “захірэлы”, згадзіцеся, наўрад ці да яго падыходзіць... Найбольш жа поўна, – працягвае аўтар, – з “фаласамі” ў нашых лясах асацыіруюцца, на маю думку, падасінавікі. Хаця б чыста зьнешне...”

Далей я, прадстаўнік цнатлівай да непрыстойнасьці беларускай прозы, цытаваць не адважваюся; а ўвогуле, вось ужо сапраўды – калі задраць нашай літаратуры спаднічку, дык мы рызыкуем убачыць там роўнае, пляцкатае, як у пластмасавай лялькі, месца.

Я да сваіх сарака гадоў зрабіў маленькае адкрыцьцё (праўда, з грыбамі звязанае ўскосна): піць аднаму цікавей, нават, калі хочаце, больш прыстойна, чым у кампаніі, і толькі чакаў зручнага моманту, каб у які твор яго ўставіць. Дзе там! Зноў умешваецца Б. Васілеўскі, стар. 134, апошні абзац:

“Хто гэта сказаў, што піць у адзіноце – кепскі знак? Вось каб сядзеў зараз насупраць які ідыёт і парушаў цішыню ідыёцкімі воклічамі, тады б я сапраўды адчуў адзіноту. А так – хіба я адзін? З маімі думкамі, пачуцьцямі, радасьцямі, трывогамі? Хіба мала ў мяне за жыцьцё набралася сапраўды цікавых суб’яднаў, якіх я магу выклікаць кожную хвіліну, хай нават і ва ўяўленьні?..”

З усіх бакоў, па ўсіх пунктах я бачыў сябе абкрадзеным. Не матэрыяльна, вядома, ня ў сэнсе плагіату, не – проста здавалася, у мяне адабралі тую самую дзіцячую “радасьць”, з якой так прыемна насіцца і дзякуючы якой крыху лягчэй жыць на сьвеце.

III

Разам з тым спакваля, як яно звычайна бывае, па меры чытаньня ўжо расло, выспявала, афармлялася іншае, акрамя маленькай крыўды і не зусім маленькай зайздасьці, пачуцьцё – нязгоды, ці, дакладней, не з усім, пра што піша Б. Васілеўскі, поўнай згоды.

Недзе на палове аповесьці я адклаў часопіс і задумаўся.

Мо таму, што прыйшло на розум чэхаўскае: “Дваццаць чалавек ад-

начасова могуць пісаць на адну й тую ж тэму бяз боязі паўтарыцца”, мо таму, што сам Б. Васілеўскі дарэчы лінуў вады на мой млын:

“Грыбная тэма – невычарпальная. Яна з тых, калі кожнаму хочацца дадаць штосьці сваё. Сустрэнуцца два грыбнікі, выслухае адзін аднога і абавязкова скажа: “А вось я аднойчы... А вось са мною было...”

І праўда! Колькі грыбовікаў, столькі гісторыяў. Вось я, дапусьцім, зьбіраюся зараз спрачацца з Барысам Васілеўскім – на той падставе, што “ў нас інакш усё”; пройдзе час, пабачыць сьвет гэтае эсэ – знойдзецца каму і мяне аспрэчыць.

Словам, я крыху асьмялеў, асвойтаўся і вырашыў падаць і свой голас.

Першае. Пры ўсёй таленавітасьці, шчырасьці, сімпатычнасьці твору “Апошняя паляваньне...” ўсё ж відаць, што пісаў гарадскі чалавек. Для якога грыбы – найперш эстэтыка, летуценнасьць: туманок, раса, траўка, лісток на грыбной шапцы... Чаго варты адзін эпізод з мабільнікам! (Стар. 123)

“Вось і на гэты раз убачыў там (каля свайго лецішча) белы, нікім не заўважаны грыб. Проста красун белы: даволі вялікі, але яшчэ малады – з выпуклым капялюшыкам, шакаладным зверху, беласьнежным з-пад нізу, з тоўстай ножкаю, з танючым сетчатым узорам на ёй. І рос прыгожа: на самым версе купіны, у гордай адзіноце, сярод дробнай ярка-зялёнай траўкі... Што было рабіць? Проста зрэзаць? – шкада. Дача знаходзілася за якіх сто метраў, там у гэты час была жонка. Ісьці да яе? – рызыкаўна: хто-небудзь з суседзяў запроста можа натыкнуцца на гэты грыб... І пакуль я раздумваў так у нерашучасьці, раптам дайшло: у мяне ж – мабільнік. І ў жонкі на дачы свой мабільнік, гэта дзеці нам расстараліся... Я патэлефанаваў ёй: “Я – каля копанкі. Прыходзь. Такі раскошны белы!” Праз хвіліну жонка прыйшла, таксама, канечне, падзяліла маё захапленне...”

Я хутчэй з зайздрасцю, чым з іроніяй, працываў гэты эпізод. Дарэчы, напярод пращу прабачэньня за выпіскі – іх нямала яшчэ будзе, але яны, мне здаецца, вартыя цытаваньня. Што да эпізоду з красуном грыбам і з мабільнікам, дык нам, у большасьці сваёй вяскоўцам, для каго паход у лес – звычайныя, часта суровыя будні, магло б такое прыйсьці ў галаву?

Другое. Мнагавата згадак-спасылка-азіраньняў на старэйшага таварыша па літаратурным цэху Уладзіміра Аляксеевіча Салавухіна, на яго (цудоўную, бяспрэчна) аповесьць “Трэцяе паляваньне”. (Хаця тут справядліва будзе заўважыць: а ты сам чым займаешся, як не спасылкамі-азіраньнямі ўжо на Б. Васілеўскага? Табе, атрымліваецца, дазволена гэта? На жаль, вось такія мы, пісьменьнікі...)

Потым. Яўны перабор – што ў Б. Васілеўскага, што ў У. Салавухіна – апісаньняў-смакаваньняў усіх гэтых тыпова рускіх “водочек-наливочек, да после баньки, да под грибочки”... Да гэтага мы яшчэ вернемся.

Далей. Нават у нейтральнай, “грыбной” тэме замнога плошчы адведзена і зашмат эмоцыяў аддадзена бясконцым іхнім маскоўскім

міжусобным літаратурным разборкам (“пераделкинские проделки”, як я іх называю).

Але ўсё гэта такая неістотная драбязя! Зусім не яна прымусіла мяне задумацца. І нават ня вось гэтая аўтарская катэгарычнасьць: “Чаму падлік вядзецца выключна белым грыбам? На пытаньне: “Колькі белых?” любви грыбнік адкажа заўсёды!”

Не яны, ня гэтыя моманты, а наступны абзац выклікаў ува мне ўжо не падспудную, а абсалютную нязгоду, і адначасова прынёс палёжку, разуменьне таго, што дарэмна я так хутка здаўся, рана ад сваёй задумы адмаўляюся – ня ўсё яшчэ вытаптана і выбрана, павінна хапіць і на маю долю.

Вось ён, абзац, пасля якога я акрыяў. Нават два абзацы.

“Чаму, – піша Барыс Васілеўскі, – ядомы і вельмі смачны – асабліва ў смажаным выглядзе – грыб лісічка ніколі не бывае чарвівы?” І спасылаецца на У. Салавухіна.

А ў апошняга: “Гэты грыб здзіўляе тым, што, мабыць, з усёй грыбной разнастайнасьці ніколі не бывае чарвівы. Чаму чарвякі пазьбягаюць лісічак, я ня ведаю, і наўрад ці ведаюць пра тое вучоныя людзі – міколагі”.

Было ў мяне некалі апавяданьне “Сыч” (са словаў Янкі Брыля, Васіль Вітка перад сьмерцю чытаў яго і нібыта нават хваліў... у адрозьненне ад таксама ўжо нябожчыка Алесья Асташонка – таго гэты “Сыч” проста выводзіў з сябе.) Там пра сучаснага кулака, які прадае на базары лісічкі, і нягожыя, бракованыя, пакрышаныя, чарвівыя не выкідвае, а забірае ў слоіку дамоў: курам, парасятам – каб нічога не прападала ў гаспадарцы.

Само сабою, адразу зьвярнулі ўвагу на гэтыя *чарвівыя* лісічкі. Юры Станкевіч, Уладзімер Казьбярук... Уладзімер Міхайлавіч па тэлефоне працытаваў, як ісьціну ў апошняй інстанцыі, нейкага польскага паэта: той таксама заяўляў, што лісічкі ніколі не чарвівеюць.

Дык вось, дарагія рускія, беларускія і польскія спецыялісты. На трыццаць –пяцьдзсят чыстых лісіц абавязкова знойдуцца адна-дзьве чарвівыя, асабліва ў сухое лета. Сьцьвярджаю гэта як практык. Усё правільна: чарвяк інакшы, чым, напрыклад, у баравіку, гэты, лісічкавы, толькі адзін, жоўтага колеру з чорнай галоўкай, падобны на тых, якія мы знаходзім у яблыках і грушах, даволі вялікі і вельмі цьвёрды – да таго, што скрыгіча, бы дрот, патрапіўшы пад нож. Але ж ён ёсьць, і называецца чарвяк! Ён выядае-выточвае лісічку з сярэдзіны, як шашаль дрэва. Цэленькая і чыстая зверху, яна, калі яе падрэжаш, літаральна рассыпаецца ў пальцах...

Тут трэба зрабіць адно адступленьне. Катэгарычнасьць такіх паважаных, вядомых пісьменьнікаў, а значыць, і грыбовікаў, у першую чаргу У.А. Салавухіна, прымусіла мяне яшчэ раз зьвярнуцца, прынамсі, да творчасці апошняга і перачытаць яго славуае “Трэцяе паляваньне”. І што вы думаеце? У зборы твораў, г.зн. у апошнім варыянце аповесці, акурат пасля словаў пра лісічкавую чарвівасьць адшукалася зорачка, і пад ёю – устаўка, якой у ранейшых выданьнях не было:

“Чытач з горада Волжскага прыслаў *сногшибательное*

паведамленьне. “Гэтым летам я ляцеў у вёску на крылах у прадчуваньні грыбной насалоды. Але надзеі мае ня спраўдзіліся, за ўвесь адпачынак я не знайшоў ніводнага белага грыба – ліпень быў сьпякотны, дажджоў не было... Але і з пустымі рукамі я не вяртаўся. Я знаходзіў 3 – 4 пасяленьні лісічак, і валізка не была пустою. Вось толькі многія лісічкі былі чарвівыя. Прычына? Ня ведаю. Магчыма, таму, што ў гэтай пасадцы яны былі адзінымі грыбамі. Як вы на гэта глядзіце?”

На жаль, Уладзімір Аляксеевіч ня піша, як на гэта паглядзеў ён; што да мяне, дык я гляджу на гэта з некаторай крыўдаю, асабліва на слова, якое ня змог перакласьці, а толькі вылучыў курсівам: *сногшибательное...*

У інтэрв’ю “ЛіМу” пісьменьнік Іван Якаўлевіч Навуменка выказаўся пра згаданае ўжо апавяданьне “Сыч”: “Гэта ж жывы факт! Недзе ўбачыў таго Сыча, такога сквапнага, заўсёды хмурнага...”

Убачыць, запомніць і апісаць – яно някепска было б. Хоць і занадта проста. А вам нікому не даводзілася ў савецкія часы, у сёмым класе, прадаваць на гарадскім базары тых ж лісічкі? Не? Калі трымціць уся сярэдзіна ад сораму і страху, бо за падобны “бізнэс” запраста можна вылецець са школы, тым больш, што амаль усе настаўнікі гарадскія і вельмі часта сюды, на базарчык, наведваюцца... Калі пакупнік-псіхолаг з аднаго пагляду раскусіў цябе, ведае, што ня пікнеш ты, і робіцца крыклівы, прыдзірлівы, нахабны, прынохваецца да тых няшчасных лісіц, перабірае... І абавязкова ж натыкнецца хоць на адну, чарвяком паточаную! І тады альбо плакалі твае грошыкі, альбо мусіш напалавіну скінуць кошт, абы толькі ён не падымаў хай на ўвесь базар... А дома ў сваю чаргу гвалт: як можна ўмудрыцца замест дзесяці рублёў натаргаваць пяць?!

Вось з такіх, не зусім вясёлых, гісторыяў растуць “Сычы”, а не з падглядваньня чужога...

І яшчэ, закрываючы тэму лісічак. Успамінаю, як адвёў на іх душу ў апошняе перадчарнобыльскае лета, калі іх было хоць касою касі, а мала хто па іх хадзіў. За дзень-два набіраўся кашэль (гэта добрыя два вядры), матка яго за плечы, да горада паўгадзіны язды, аўтобус ходзіць рэгулярна... Прывязе назад поўна пакупак, каўбасы, сьвежага хлеба, селядцоў, плюс у мяне кожны дзень паўтара-два рублі на кішэнныя расходы – г. зн., на пляшку “чарніла” і пачак цыгарэтаў, пры тым, што я тры месяцы пасяля войска нідзе не працаваў.

Цяпер, калі на іх нечакана пайшла такая мода, узьнік такі попыт, ухопіш тую лісічку: не на продаж – сабе каб паспытаць. Выграбаюцца ў прамым сэнсе граблямі, выпорваюцца дручкамі, выдзіраюцца разам з мохам, верасам і грыбніцаю... Усё пастаўлена на шырокую нагу. У кожнай вясковай краме пункты скупкі, ад вясны да восені шнуруюць туды-сюды на аўтамабілях па вёсках прыватнікі-перакупшчыкі – свае, палякі і нават немцы, плацяць у тым ліку і валютаю. Ці то гэтыя лісічкі памагаюць ад радыяцыі, ці то ад раку, ці то з іх вырабляюць лекі ад СНІДу, ці то (чытаў недзе) яны выкарыстоўваюцца ў прыгатаваньні надзвычай

каштоўных фарбаў, ці то – і гэта, на маю думку, сама бліжэй да праўды – яны проста смачныя і падабаюцца еўрапейцам...

Законнае пытаньне: хто іх, гэтыя лісічкі, у цяперашняй вёсцы бярэ і здае? Калі там ужо і людзей амаль не засталася? Па-першае, гарадскія лісічнікі, якія на гэтым спецыялізуюцца. Па-другое, розныя валацугі, бамжы, бабылі альбо беспрацоўныя ахламоны, якіх павыганялі жонкі з гарадскіх кватэраў, і яны паспаўзаліся ў вёскі да старэнькіх матак. У суседняй вёсцы ажно тры такія, у адной хаце, самыя малодшыя – мой аднагодак, і ўсе тры п'юць. Паняцьця ня маю, чым яны займаюцца ўзімку, затое няцяжка ўгадаць іхнюю летнюю “прафесію” – усё тыя ж лісічкі. Яшчэ б: за дзень жартуючы можна зарабіць пяць-дзесяць даляраў!

Аднак дзеля справядлівасьці скажам, што і лісіцы, калі бачыць у іх не ўсяго толькі дасканалае тварэнне Прыроды, а дармовыя грошы і выпіўку, могуць за сябе адпомсціць. Як у той казцы пра залатую антылопу, дзе сквапны раджа ледзь не задыхнуўся, засыпаны залатымі манетамі. І як здарылася ў мінулым годзе з маім сябрам-аднавяскоўцам. Цягаў-цягаў ён тыя лісіцы, здаваў-здаваў, піў-піў, пакуль не сканаў у пустой хаце, нават не дабраўшыся да ложка, – так і сканаў, стоячы на коленах, галавой на пасьцелі. Побач па падлозе жаўцелі рассыпаныя лісічкі – як залатыя манеты, выбітыя капітцам казачнай антылопы...

IV

Цяпер абяцанае пра “водочки-наливочки, да после баньки, да под грибочки”...

Калі я, беларус, чую такое, ці чытаю ў якогась пісьменьніка – найчасцей, вядома, расейскага, у мяне заўсёды ўзьнікае нейкі скепсіс, больш за тое – падымаецца ў душы нават нейкі пратэст. І зразумела, чаму: нам, беларусам, не ўласьціва гэта, яно не арганічнае, а запазычанае, яно, дапускаючы кальку, “привнесённое из вне” – накінутае звонку. Яно, так бы мовіць, не выцякае з нашага менталітэту і з нашых традыцыяў.

Чамусьці ніхто з маіх менскіх сяброў-знаёмых ня верыць, калі я раскажваю, што ў нашай вёсцы на Мазыршчыне, ды і ва ўсіх вакольных вёсках, ніколі не было, і цяпер няма, такой, здавалася б, неабходнай штукі, як лазьня.

– Дзе вы тады мыцецеся?

На добры лад трэба адказаць: у вадзе! А дзе мыюцца французы з англічанамі, у якіх таксама адсутнічае традыцыя лазьні? Ці мы да сканчэньня вякоў толькі расейцаў будзем капіраваць?

Замест гэтага я звычайна мямлю:

– Зімою ў начоўках, у балеі... А ўлетку – хапае ж вады...

І, каб прыхаваць нікаватасьць, каб паказаць, што я і сам са сваіх цёмных, некультурных землякоў пасьміхаюся, раскажваю вядомы анекдот: “Ганно, дзе ты мыешся?” – “У копанцы!” – “А зімою?” – “Ат, колькі тае зімы!..”

Гэта раней я так рабіў. Але паступова, распытваючы людзей – ураджэнцаў розных куткоў Беларусі, чытаючы кнігі, я прыйшоў да высновы, што мая Мазыршчына зусім ня нейкі вырадак у сям’і. Акрамя памежных з Расіяю рэгіёнаў: Гомельшчыны (да якой Мазыршчыну не адношу), Віцебшчыны і Магілёўшчыны на ўсёй астатняй тэрыторыі Беларусі лазьні былі ледзь не экзатычнай рэдкасыцю.

Не бярам выключэнні. У любой мясцовасці заўсёды знойдзецца дзівак, як правіла, не тутэйшы, прыйшлы, які ўвесь час “адмочвае” розныя незвычайнасці: то пасадзіць пад вакном пальму, то завядзе стравусаў, то пабудуе лазню... Масавай зьяваю гэта рэдка становіцца.

Успомнім, чым заняты мележаўскі Міканор, вярнуўшыся з войска ў свае Курані. Ня грэбляю – “лазню, лазню будаваць трэба!”

У “Новай зямлі” Якуба Коласа, якая цалкам справядліва лічыцца энцыклапедыяй беларускага жыцця прамінулага стагоддзя, можна знайсці ўсё, што душы заўгодна, у тым ліку і цудоўныя радкі пра грыбы:

...Ранюткі час. Нідзе нікога,
Між дрэў зьвіваецца дарога,
А па дарозе ты з кашом
У лес шыбуеш ціхачом,
Каб ашукаць жанок руплівых,
Бяссонных, вечна клапатлівых,
І ім на злосьць, на зайздасьць тую
Набраць грыбоў капу, другую,
Пакуль агледзяцца яны,
Што там карэньчыкі адны...

Але калі вы адшукаеце ў паэме хоць згадку пра лазню, першы вас павіншую і пастаўлю сто грамаў. Здавалася б, такі рытуал, такая ўдзячная тэма, такі размах для коласаўскага п’яра, столькі гэта магло б даць “дум і натхнення паэту”! Аднак жа лазьні месца не знайшлося. (Увогуле, калі не памыляюся, гэтая тэма прыйшла ў нашу літаратуру толькі разам з Максімам Гарэцкім.)

Тут ня варта ні здзіўляцца, ні засмучацца, ні тым больш саромецца. Як не засмучаюцца і не саромеюцца французы, чаму не апеў лазню Расін, альбо англічане – чаму не зрабілі таго самага Шэкспір з Байранам. У адсутнасці “лазьневай” традыцыі няма ні кепскага, ні добрага; проста як ёсць, так ёсць. І, можа, дарэмна наш Міканор так ужо ўбіваўся па той лазні. Напэўна, ня горш за яго ведалі продкі, што ім трэба ў першую чаргу рабіць, як мінімум, былі не дурнейшыя за нас – хоць бы таму, што спарадзілі нас, такіх разумных.

З беларускімі – асабліва на поўдні – сапраўды, не такімі ўжо доўгімі і не такімі суровымі зімамі, з працяглай цёплай парою, калі паўсюль поўна рэчак, азёраў, копанак – ці была ў тых лазнях вялікая патрэба? І наадварот: калі б прыродныя, кліматычныя, этычныя, мянтальныя, якія хочаце іншыя патрэбы паставілі перад неабходнасцю збудавання хаткі бяз вокнаў, з гарачымі камянямі, на якія трэба ліць ваду, – ніякага сум-

неньня, што каля кожнай, нават самай занядбанай беларускай хаты з незапомных часоў тулілася б акуратная лазьнечка.

Абяцаў пра “грибки под водочку”, а перакінуўся на лазьні... Аднак тут прамае сувязь. Раз ня ў нашай традыцыі было заводзіць лазьні, дык, натуральна, адсутнічалі і спадарожныя атрыбуты гэтага: розныя “чекушечки после баньки, да под грибочки” – г.зн., не было патрэбы ў востра-салёных закусках, ды і самой “водочки”, калі на тое пайшло, не было – была самагонка, удвая, а то і ўтрая за гарэлку мацнейшая, і яе “грибочками” ня надта закусіш, тут трэба сала, мяса, каўбаса...

Нашыя продкі яўна не належалі да грыбных гурманаў. Большасць страваў, што прапаноўваюцца нам у разьдзелах кулінарных кніг па беларускай кухні, звязаных з грыбамі, – плод фантазіі складальнікаў, прашу паверыць. Ну, у суп пакласьці некалькі сухіх баравікоў... Ну, мачанка грыбная раз на год... Булён з раньніх сыраежак... Патэльна смажаных, таксама першых, лісц... У лепшым выпадку на Каляды адкрыць слоік марынаваных малюсенькіх белых грыбкоў, або зялёнак, або маслякоў... Усё. Уся беларуская нацыянальная “грыбная кухня”. І ніякіх далікатэсаў, ніякіх фаршыраваных грыбамі як (прыдумаць жа такое!), ніякай грыбной ікры, ніякіх мачэньняў і саленьняў – ды і ў чым саліць? Бочкі, дзежкі, вываркі, ражкі, цэбры – усё занята пад важнае, сапраўды неабходнае, ад чаго большы, чым ад грыба, наедак: сала, мяса, гуркі, капуста, квас бярозавы... Слоікі – пад памідоры, яблыкі, грушы, сьлівы, розныя варэньні...

“Яшчэ не хапала на забаўку тару пераводзіць!..”

Канечне, з такім падыходам узьнікне вядомы скепсіс, калі, напрыклад, паслухаем таго ж У. А. Салавухіна: “Нават немагчыма сабе ўявіць, каб адзін чалавек сказаў другому: “Прыходзь, у мяне ёсьць выдатныя рыжыкі”. Па-мойму, без памяншальнай формы нельга гаварыць пра гэтыя грыбы: “Прыходзь, сябра, у мяне ёсьць цудоўнейшыя рыжычкі” – гэта нават гучыць лепш, лягчэй і больш натуральна”...

Ды ў нас ня тое што “рыжычкі”, проста “рыжыкі” ніхто ня скажа – рудоўкамі іх у нас завуць! Вось вам яшчэ штрых, які падкрэсьлівае паблажлівасьць беларуса да мочана-салёных, лёгкіх, “закусачных” грыбоў. Дастаткова параўнаць пяшчотна-саладжавыя расейскія “груздь”, “волнушка”, “рыжик” з нашымі – грузд, ваўнянка, рудоўка...

І зноў неверагоднае да невыпадковасьці супадзеньне: пішу зараз гэтыя радкі, а па радыё даўня-даўня песня, здаецца, Пьехі, з прыпевам:

“Руды грыб”,
А по-руски –
“рыжик”!

Памятаеце заўвагу Б.Васілеўскага пра двух грыбовікаў, адзін з якіх, выслушаўшы другога, абавязкова запырэчыць: “А вось у мяне інакш было...”? Так і я – расказваю, і далей зьбіраюся расказваць толькі пра звычай сваёй роднай мясцовасьці. Цалкам дапускаючы, што ў іншых,

нават у суседнім з маім раёне, зусім “ня так было”. Патрапіў я аднойчы да сябра на Астравеччыну. І калі ўбачыў, як гэтыя рыжыкі-рудоўкі растуць, якія яны прыгожыя, як з імі пашанотна абыходзяцца, калі паспытаў іх – я, “лясны” чалавек, упершыню за 38 гадоў жыцця – смажанымі на патэльні, а потым, у Менску, салёнымі... Ды што тут многа гаварыць! Зразумеў, словам, колькі было страчана ў вечнай пагоні толькі за грыбам белым, як ён, гэты белы, засланы сабою белы сьвет.

V

І ўжо з ім, з Яго Вялікасьцю белым, ці – проста Грыбам, насіліся па поўнай праграме. Гэта была асноўная, калі не адзіная крыніца даходу вяскоўца ў савецка-калгасныя часы.

Пачаць з таго, што адзін ён – Грыб, а ўсе астатнія (у тым ліку і непараўнальная рудоўка-рыжык) проста “казлякі”. Сам жа цар грыбоў меў даволі шырокі падзел:

у залежнасьці ад месца вырасту – пясчанік, мучковік, травяны, “аддзельны” (пад адзінокімі дрэвамі), парасьлёвік, верасовік, беразовік, паддубнік...

У залежнасьці ад узросту і энергетычнай каштоўнасьці – белы і жоўты, ён жа “баршчовік”, ён жа перастарак;

у залежнасьці ад пары году – каласавік, летні, асеньні;

у залежнасьці ад “таварнага знаку” (калі рыхтуецца на продаж) – цяжкі і лёгкі...

І г. д. і да т.п. Кожны грыб кваліфікаваўся, сарціраваўся, пра кожны трэба ведаць, на што яго лепей пусьціць. Каласавік, напрыклад, грыб ненадзейны, слабы – значыць, высушыць і пакінуць сабе. Беразовік – выдатны, духмяны, але лёгкі, таксама нявыгадны для продажу. А вось парасьлёвік (вельмі прыгожы, з чорна-вішнёвай галавою; растуць у старым хвойніку ў зялёным вільготным мосе або на палянах з сівым лішайнікам) хай не такі пахучы, затое чысьценькі, цяжкі і такога на базары, ды яшчэ ўзімку, адарвуць з рукамі...

Сушыць таксама іх будзеш па-рознаму. Таму ж парасьлёвіку больш жару падкінеш, а скажам, верасовік чужь паляжаў – і ўжо сухі, як порох... І дровы не абы-якія трэба, пажадана бярозавыя або альховыя. Увогуле, працэс сушкі па ўрачыстасьці можна параўнаць хіба што з выпечкай хлеба. У нас так і казалі – “пасадзіць” грыбы, у сэнсе, пакласьці іх у печ. Кабеціне трэба было ўспароцца сярэднячы, запаліць у печы, пакуль тая выгарыць, самой досьвіткам зьбегаць у лес, вярнуцца раней за астатніх, згатаваць сьняданак, падрыхтаваць чарэн – г.зн., падмесьці яго чысьценька, пакрапіць (так!) сьвежай халоднай вадою, падаслаць саломкі, ды не аўсянай – з лепшага жытняга акалотка, пакласьці навідавоку нізкі...

Тут іншы чыгач можа спыніцца і з доляю прыкрасьці падумаць: “Вось ізноў! Якія яшчэ нізкі, што за нізкі? У нас ня так завуць!” І праўда, па сабе заўважаў – ёсьць нейкае, мякка кажучы, непрыняцьце, калі чужыя дзя-

лектныя словы навязваюцца як нешта бяспрэчнае, “вось толькі так, і не інакш!”

З такім жа складаным пачуццём прачытаў і я наступныя радкі У.А.Салавухіна:

“Белыя грыбы сушаць па-асабліваму. Не на жалезных лістах, не на бляхах, але нанізанымі на нітку. Раней іх нанізвалі на тонкія лучынкi, а лучынкi гэтыя ніжнімі парожнімі канцамі апускалі ў гаршчок, накшталт таго як кветкі ставяць у вазу. Такім чынам, з гаршка тырчэлі пучком лучынкi з нанізанымі грыбамі... Усё гэтае прыстасаваньне ставілі ў печ, у якой ужо ня горача, але і ня холадна. Гаспадыня ведала, калі паставіць”.

Я ня маю права ня верыць выдатнаму пісьменьніку. І разам з тым уяўленьне адмаўляецца маляваць прыведзены вышэй варыянт. Па-першае, чаму нельга сушыць грыбы на засланы саломкаю блясе? На чым тады? На чым сушыць вялікія жоўтыя грыбы, абабкі, старыя асінавікі, у якіх дыяметр шапкі з добрую патэльню? Як гэта – сушыць “нанізанымі на нітку”? Да чаго там, у печы, гэтыя ніткі прывязваць? І што такое лучынка, ды яшчэ тонкая, ды яшчэ ніжнія канцы якой – парожнія? А яна, канечне, тонкая, прыкладна, як вязальная сьпіца, бо інакш паколюцца грыбы. І многа насадзіш на такую сьпіцу грыбоў? Тры-чатыры ад сілы. Калі ж дапусыць, што гэта якіясь доўгія, звыштрывалыя лучыніны, дык як такую канструкцыю вертыкальна ўпіхнуць у печ? Ды і абернуць яны гаршчок, калі будуць доўгія...

Я да таго гэта, што чым кепскі наш палескі варыянт сушкі – нізкамі? Нізкі – гэта пасечаны на кавалкі ад паўметра да метра даўжынёй сталёвы дрот. Старыя, вялікія грыбы, як ужо казалася, на бляху, маладыя – па росту, ад большага да меншага панізаць на гэты дрот, і ня трэба ніякай “вертыкалі” – проста кладзі іх на акропленую вадою салому. Калі грыбы высахнуць, у іх ужо будуць гатовыя дзірачкі, неабходныя для іголки з суровай ніткаю...

Але вось наступны салавухінскі пасаж. Разумеючы пэўную мастакоўскую перабольшанасьць, тым ня менш тут я цалкам з пісьменьнікам згодны і шкадую, што ня я гэта напісаў:

“На кожным базары можна ўбачыць гандлярак сухімі белымі грыбамі. Калі перакласьці на вагу, дык сушаныя белыя грыбы атрымаюцца ў шмат разоў даражэйшыя і за мяса, і за рыбу, і за самую экзатычную садавіну, і за мёд, і за арэхі, і за ўсе харчы, бадай, нават даражэйшыя за чорную ікру, нягледзячы на тое, што яна цяпер у нас неверагодна дарагая”...

Усё правільна. Сорак – пяцьдзсят рублёў на тыя грошы за кілаграм, а за лета можна было нанасіць ад пяці да дзесяці кіляў, асабліва ў каго вялікая сям’я. Не шкадавалі на грыб ні сілы, ні часу, вазіліся з ім, нянькаліся з ім – адплачваў і ён узаемнасьцю. Машыны, кааператыўныя кватэры, матацыклы, веласіпеды, адзеньне, ежа... На ашчадную кніжачку на чорны дзень...

Усё гэта расло ў лесе пад нагамі.

VI

Але і цану за сябе грыб браў адпаведную.

Гарадскія нашыя настаўнікі дзіву даваліся, зразумець не маглі, чаму мы, вясковыя дзеці, гадаваныя на прыродзе, на сваіх каларыйных, натуральных, смачных харчах, прыходзілі пасья летніх канікулаў у школу такімі дохлымі, бледнымі, амаль не падраслымі.

Адкуль ім было ведаць, што як з тых караленкаўскіх “дзяцей падзямельля” сыры падвальны камень высмоктаў сокі, сілы і здароўе, так з нас лес? Што з самага пачатку школьных гадоў, ад першага класу і да апошняга, мы патрапляем у ледзь не прыгонную залежнасць ад яго, становімся ледзь не яго рабамі?..

Ягады: чорныя, маліны, суніцы, буякі, брусніцы, ажыны, рабіна, каліна, журавіны... Лупленьне кары – з крушыны і лазы (дасьць Бог, калі небудзь напишу і пра гэта, бо ні ў кога яшчэ такой тэмы не сустракаў). Хваёвыя шышкі, а таксама хваёвыя лапкі – была колісь і такая нарыхтоўка; іх, гэтыя лапкі, перамолвалі і давалі ў камбікорм. Бярозавыя і хваёвыя пупышкі. Зграбаньне ігліцы – на прызбу, каб уцяпліць на зіму хату, і драньне балотнага моху – канапаціць шчыліны ў гаспадарчых прыбудовах. Нарыхтоўка дроваў – перманентна круглы год.

Але галоўнае, канечне, грыб, грыб і грыб.

“Лес – наша багацьце”... “Летні дзень год корміць”... “Загадка: стаіць пры дарозе, капялюш набакір, хто ўбачыць – паклон дасьць”... Любімыя, добрыя, наіўныя настаўнікі, напаўняючы нас падобнымі сентэнцыямі, вядома, і не здагадваліся, што мы маглі ўкладваць у іх крыху іншы, і зусім не рамантычны сэнс.

Грыбная пара нядоўгая, сёння яны ёсць, а заўтра зьніклі, таму трэба карыстацца момантам – хутчэй, часцей, раней, каб апярэдзіць іншых, каб пабольш ухапіць (менавіта так і пыталі: “Ці многа сёння ўхапіў?”). У любое надвор’е, “ва ўсякай прыгодзе, ва ўсякую пору”, як пісаў наш класік Янка Купала, хочацца табе ці не, здаровы ты або хворы – нікога не калыша, будзь ласка, кошык у зубы – і наперад, пад цёмныя хвойныя шаты...

Да школы, гадоў да сямі, была яшчэ сякая-такая вольніца, прынамсі, рана не падымалі і далёка з сабою ня бралі. Але ўдзень – хоць на гадзінку, хоць блізенька, каб прывыкаў, каб вучыўся... І колькі ж тады радасьці было! Колькі зайздрасці да “вялікіх” – старэйшых братоў і сясьцёр, і колькі неўразуменьня, чаму яны не адчуваюць свайго шчасся, чаго бурчаць, сярдзітыя, нашто злуоцца? Гэта ж так здрава – самому хадзіць у лес па грыбы! Хутчэй, хутчэй бы ў першы клас, а гэта аўтаматычны дазвол, своеасаблівы пропуск у лес – хай спачатку разам з дарослымі, не адыходзячы ад іх, затое потым, у трэцім, чацьвёртым класе – ужо і самастойна...

Гадкоў чатыры, ад сілы пяць мне было. Пару мясьцінаў блізенька каля вёскі ўжо трохі ведаў. Што мне аднойчы цюкнула ў галаву, з якога такога

перапуду, але раз увечары, калі нікога не было дома, раптам схопіў аберуч вядзерца і сьцежкаю ў траве (трава высокая, мяне і не відаць у ёй) – бягом у лес! Там і адлегласці 500 метраў, але для малога, ды аднаго, ды на ноч гледзячы – цэлае падарожжа! Поўнае розных цікавасцяў і небясьпекаў... Сьмешна ня гэта, а тое, што не паспеў забегчы ў лес, на знаёмую блізьнякую палянку, як пад першымі ж хвоямі ўбачыў... грыба! Ды не аднаго – тры штукі побач! Ды якія – ростам мне па калена! Я іх з карэньнямі павыварочваў, я іх у вядзерца – а яны не ўмяшчаюцца, а яны выпадаюць!.. Бяда! А тут цямнее... А дома ўжо, канечне, прэрэпалах... Сяк-так, аднаго пад паху, другога ў вядзерца, трэцяга за пазуху – данёс, і хоць уляцела ад маці, затое доўга потым хадзіў героем вёскі.

Хіба мог тады падумаць, як хутка гэтая грыбная цяга зьменіцца прымусам, гэтая зайздрасць да самастойнасьці старэйшых ператворыцца ў панылае выкананьне абавязку!..

Цемрадзь. Перадсьвітальны час. Самая пара, калі сьпіцца, сама твая гады, калі расьцеш у сьне... Дзе там – ужо катурхаюць! “Уставай, сынку, памалу”. У вушах звон. У вачах мухі. Звычайна, не ў аднаго мяне, а ва ўсіх нас тадышніх, зьява: адну калашыну нацягнеш, а на другой замарочыцца ў галаве, затуманяцца сном мазгі – і брык з табурэткі. Нічога страшнага – падымуць, адзенуць... У хаце цёмна, а на вуліцы цямней. У нас яшчэ вёска такая, што ў які бок ні пайдзі, трэба пераходзіць адну й тую ж рэчку, дзе па кладках, дзе ўброд. Разуешся, кеды ў рукі... Раса, як лёд, халодная-халодная, вада, як сырадой, цёплая-цёплая... Дападем, бывала, са старэйшым братам да жаданай грыбной мясьціны – ну цёмна, хоць вока выкалі! Нават сабакі яшчэ ня гаўкаюць, нават пеўні не сьпяваюць... Паляжам на сырую ад расы ігліцу, прытулімся сьпіна да сьпіны. Але які там сон – і холадна, і камары, і птушкі раньнія... Ня сьпіцца ж ім, дурным, іх жа ніхто рана ня будзіць!.. Толькі прымосьціцца – ужо і разьвіднее патроху, бяз сонца...

Даходзіла да бунту. Хто вінаваты ў тым, што мы не высыпаемся? Грыбы. А раз так, трэба ім за гэта помсьціць. Зьнішчаць іх. Старэйшы за мяне на пяць гадоў брат такое прыдумаў.

І вось ён, першанькі. Прабіўся з-пад бярозавага лісьця, сьвежы, бадзёры, умыты расою, ашаломлена-радасны ад сваёй, хай і нядоўгай, прысутнасьці ў гэтым сьвеце...

– Чаві, – ціха скамандаваў брат. – Чаві! – працадзіў праз зубы.

Я падняў над грыбам нагу... З нейкім жывым піскам, з нейкім перадсьмяротным усхліпам адзін з самых дасканалых шэдэўраў Прыроды пад падэшваю кедэ ператварыўся ў месіва... І дзіва! Нешта зьмянілася вакол у той жа момант. Сонца зьнікла, раса высахла, лес пацямнеў, фарбы пабляклі... Зашапацела, прадказваючы бяду, сваімі лісткамі (юдавымі срэбнікамі) асіна...

– Так будзеш рабіць з кожным!

Праз гадзіну сышліся. У аднаго і ў другога амаль поўныя кошыкі. У вочы адзін аднаму не пазіраем.

- Многа расчавіў?
- Дзесяць, – схлусіў я.
- Малайчына. Я таксама дзесяць, – схлусіў брат.

Бунту канец. Санлівасьць даўно прайшла. Расхадзіліся, акрыялі, падабрэлі. Ужо можна прыкмячаць сёе-тое і акрамя грыбоў: вусеня, падвіслага на павуціне, экзатычнасьць высокага папаратніку, пах альховага ліста, калі яго расьцерці ў пальцах... Падзалочаныя ствалы хвояў і доўгія, роўныя цені ад іх... Напаўняецца кошык. Хутка дадому, а там – смачны сьняданак, а там – цалоткі дзень наперадзе... Малінаў паесьці, на рыбалку схадзіць, пакупацца, зямлянку каля возера падкапаць... Самапал, ці, панашаму, падпаленку зрабіць... Паглядзець на каляндар і ўспомніць, што хутка лету канец, а разам з ім і грыбам, – падымацца рана ня трэба, школа пачнецца, сябры, кнігі, тэлевізар... Лафа! І ўвогуле, падумаўшы, жыцьцё цудоўнае!

Так, заняты важнымі справамі, зямлянкамі і самапаламі, набегашся за дзень, а ў восем-дзесяць вечара ўжо дрыхнеш бяз задніх ног. Малому і пераносілася лягчэй.

А вось падлетку!.. Калі дзеўкі з горада да бабуляў на канікулы прыязджаюць, калі дзённае жыцьцё ператвараецца ў адно толькі чаканьне ночы, калі:

Травы пахнуць кветкамі,
кветкі пахнуць зорамі,
зоры над палеткамі –
лесам і азёрамі...

(П.Броўка)

Самае неразгаданае, самае страшнае і самае лепшае, што было, ёсьць і будзе на сьвеце – гэта калі табе 13 – 14 гадоў, ты ідзеш летняй, душнадухмянай ноччу па вёсцы і ў канцы вуліцы раптам чуеш галасы і малады дзявочы сьмех. Які пасья гэтага сон? Да якіх грыбоў табе раніцаю? Шукаеш іх машынальна... А дотык яе калена да твайго быў, ці толькі здалося? І калі быў – дык выпадакова? Як яна сказала?.. Шэсьць, усяго шэсьць раніцы! А дзесяць вечара будзе праз, праз... Трэба не забыць: “Раз ты ўчора сказала Валеру...” А Валер са Сьветаю, усё правільна... Наташа! Ты ж у пясочку з ёю гуляўся, гэта ж ты павінен быў першы разгледзець, зразумець, што... Ты – а не Сяргей!

І вось пасья трэцяй ці чацьвёртай ночы такіх “жарсьцяў”, рана-раненька толькі дайшоў да кладак – я-а-ак павяло ўбок, я-а-ак лінулася кроў з носу. Добра, што ня ў лесе дзе. Здраў галаву, заціснуў пальцамі нос, вярнуўся, упаў у ложак... Роўна праз гадзіну ўскочыў, выспаны, з яснай галавою, здаровы, з пругкім адчуваньнем цела. І зноў, канечне, у лес. І набраў тады ўдвая больш, чым звычайна. І нават вершык склаў:

Ціха і сумна. Дзень непагодны.
Рэдзенькі жнівеньскі дожджык імжыць.
Пахне грыбамі, цывільлю калоднай,

Пень схлупянелы ў мосе ляжыць.
Сеткі паўсюль павуцінныя абвісьлі,
Мокрыя, ліпнуць да курткі і рук,
Дзесь у кары або ў скручаным лісьціку
Ад непагоды схаваўся павук.
Трохі далей, з-пад кашлатае лапкі –
Ах, які гошы выглядвае грыб!
...Смоўж сьветла-жоўты з аб'едзенай шапкі
Ледзь скалупнуўся – так моцна прыліп.

А на душы і праўда было ціха і сумна. Бо зразумеў, што не хапае ўсяго толькі такой драбязы, як нейкіх 60 лішніх хвілінак! І тады ўвесь гэты кашмар недасыпаньня ператварыўся б у ціхую, спакойную, прыемную ахвоту... Вось харошае слова – не “паляваньне” (на грыбы ўсё ж не палююць, палююць на жывое), а “ахвота”.

– Яно так, – згадзілася маці. – Кажуць жа, твае грыбы ніхто не пабярэ. Калі ні пайдзі, табе дастануцца. Але ж печ прастыне, дух ня той. А яны да заўтра паляжаць, дык што будуць за грыбы. Хіба, вы думаеце, мы, маткі, на зло вам вас будзім? Проста ранішнія грыбы інакшыя, чым дзённыя, і пахнуць інакш...

VII

Браў, яшчэ і як браў грыб сваю даніну – нявыспанасьцю, здароўем, вольным часам... Адсюль, мабыць, і гэтае дваякае да яго стаўленьне: павага, шанаваньне, замілаваньне з аднаго боку і ледзь не пагарда – з другога... Падспуднае жаданьне выбавіцца з-пад улады яго, адносіны да яго, як да неадухоўленага эксплуатацара, як да чагосьці, што абмяжоўвае тваю свабоду, да чаго ты прывязаны нябачнай вярхоўкаю...

Кароценькі паказальны выпадак.

Вяртаюся я аднойчы з грыбоў. І прычэпляецца да мяне гарадскі грыбовік. “Прадай хоць дзясятка, самых горшых, даю дваццаць капеек за грыб!” І дае два рублі. І ўсё гэта вельмі сур’ёзна. А вакол глухі лес. У адной руцэ ў яго нож, у другой грошы, на зямлі паміж ног пустое вядро. Я ня столькі спалохаўся, колькі разгубіўся. Няўжо ён не разумее, што такое не прадаецца? Як не прадаецца ўсьмешка, кропля расы, сонечны промень ці кавалачак туману... А галоўнае, навошта яны яму, гэтыя грыбы?! Чужыя, аднолькава бязьлікія? Гэта для мяне яны жывыя – вунь той вялізны парасьлёвік, які ўжо нібыта сябар мне, бо калі я зразаў яго на любімай паляне, дык акурат у той момант думаў, з якім лікам сёньня ўвечары згуляюць мінчане з кіяўлянамі... А гэты зграбненькі таўстун, узяты ў верасе пры самай дарозе – сьведка маіх патаемных думак-мараў пра начную лаўку з Наташаю... І гэта іх, маіх сяброў, часьцінкі сябе – трэба аддаць у абмен на дзьве пакамечаныя жоўтыя паперкі?!

Я не разумеў дзядзьку, а ён – мяне. Так і разышліся. Лепш сказаць, я адзін пайшоў, адчуваючы сьпінаю, што ён стаіць і пазірае мне ўсьлед.

– Ну і дурны, – рэзюмавала, выслухаўшы, маці. – Куплялі, дык прадаў

бы. Яны і сухія мо столькі не каштуюць, колькі ён даваў, дык яшчэ клопату з імі. А сабе б вярнуўся ды зноў набраў.

У школе нас вучылі адным прымаўкам; напрыклад:

“Такі смачненькі грыбок, так і просіцца ў раток”, і г.д., а ў рэальным жыцці мы чулі іншыя:

“Грыб і гурок – з жывата праз сраку скок!”

“Чаму іх воўк ня есць, калі яны такія смачныя? Дык воўк мяса шукае!”

“Які з грыба наедак?”

Тут ужо ня проста непрыязь, а нават нібыта нейкая затоеная помста ім, грыбам – магчыма, і за тое, што, цягаючы іх дзясяткамі кілаграмаў, самі ніколі іх удосталь не паспыталі. Усё на продаж, сабе толькі “горшанькія”, чарвівенькія, “жоўценькія”, у які суп ці ў боршч укінуць... Я да гэтага часу не ўяўляю, як можна, скажам, наварыць у капусным расоле вялікі чыгун адных белых, цалкам, і проста есці іх з хлебам? (Журналіст Алесь Гаўрон расказваў, што менавіта так робяць у іх на Бабруйшчыне, а грыбны ўзвар – найлепшы сродак ад пахмелья.)

Ну, праўда, парадокс нейкі: з дня ў дзень, з году ў год гэтыя грыбы браць, самому іх ня есці, адчуваць сваю ад іх залежнасць і немагчымасць ад яе пазбавіцца – і адначасова нежаданьне ад яе пазбаўляцца, бо прыгожыя ж яны, чэрці, загадкавыя, прыцягваюць да сябе нечым!

І вось падлеткавы (самы залаты) перыяд жыцця канчаецца. Трэба сталець. Рабіцца хлопцам. Забываць на футболы, хакеі, тэлевізары, кнігі... А ў першую чаргу на грыбы. Сталенне вызначаецца ня толькі па тым, ці гуляеш ты ўжо з дзеўкаю, а і па тым, ці маеш ты свабоду выбару: хадзіць або не хадзіць у лес? Так і казалі старэйшыя хлопцы: “Ану адсюль, ты яшчэ па грыбы бегаеш!”

...Напісаў вось “па грыбы” – і зноў дазваляю сабе невялічкае адступленьне, на гэты раз мовазнаўчае. Як усё ж правільна: у грыбы ці па грыбы? Іх збіраюць, ці шукаюць, ці рэжуць, ці падымаюць, ці хапаюць, ці проста бяруць? Вялікая руская літаратура падкінула яшчэ парачку ўвогуле неверагодных дзеясловаў: “зрываць” грыбы і “ламаць” грыбы, і гэта, упэўнены, пасьпяхова перавандруе і ў беларускія слоўнікі.

Мо таму, што мая Мазыршчына заўсёды была ізаляваная ад вялікага сьвету, мо з іншае прычыны, але ў нас, бадай, як нідзе на Беларусі арыгінальнае да роднай мовы стаўленьне – гаварыць як хочаш, абы “не па кніжнаму”. Ня пограб, а поргаб, не мухамор, а махамор, не чарвівы, а чарлівы, не скарбонка, а шкарбонка, не веласіпед, а лісапета (дарэчы, калі я купіў аднойчы веласіпед сумеснай беларуска-італьянскай вытворчасці і прачытаў у інструкцыі – *bizikletta*, дык быў прыемна ўражаны і жаночым родам гэтай “біцыклеты”, і падабенствам гучання, і адчуў нават гонар за сваіх землякоў)...

Фільтрацыя слова ў нас жорсткая, любы адыход ад мясцовых “правілаў” караецца бязьлітасна: асьмяяннем, перадражніваньнем,

мянушкаю... І ня дай вам Бог хоць выпадкова назваць грыб кніжным баравіком, ці сказаць “у грыбы” заместа “па грыбы” – бедныя вы будзеце.

Я не апраўдваю ўсё гэта, не ідэалізую, проста адзначаю, як факт. Але ў адным выпадку згодны са сваімі землякамі адназначна: правільней усё ж казаць не “ў грыбы”, а “па грыбы”. І не збіраюць іх, як і ягады не збіраюць, а – бяруць. Бо каб збіраць, дык трэба яшчэ знайсці іх. Збіраюць тады, калі кошык ці вядро абвернуцца і грыбы ці ягады рассыплюцца. Тады ж іх, да слова, можна і падымаць – г.зн., калі яны ў адным месцы і ўсе адразу перад вачыма.

Спачатку мы ідзем У лес, а ўжо там выбіраем, ПА што мы прыйшлі. Не скажаш жа: пайду ў краму ў хлеб; дык чаму дапускаем – “іду ў лес у грыбы”? У грыбы або ў ягады можна зашыцца, залезьці, забрацца – як і ў сена, у маліньнік, у глушэчу лесу; можна дапусьціць, што якісь малады і дурны вужык залез у грыбы – у прамым сэнсе, у сярэдзіну кошыка з грыбамі, ці аса заляцела ў слоік з ягадамі – зьятала “ў ягады”...

Тут, мабыць, варта кіравацца ня столькі граматычным сэнсам, колькі элементарнай логікай: калі мы выпраўляемся кудысьці з мэтай раздабыць штосьці, і прынесці дадому – тады “па што” мы ідзем? У краму – па тавар, у лес – па грыбы.

VIII

Дзіўна: я з малых гадоў і ўсё сьвядомае жыцьцё так ушчыльную з лесам звязаны, у летне-грыбную пару практычна з яго не вылазячы, немавед колькі гэтых грыбоў перацягаўшы, – і ніякага незвычайнага, містычна-неверагоднага выпадку на гэты конт не магу прыгадаць. Нічога такога, што здаралася б толькі са мною, і больш ні з кім.

Бывалі, канечне, сякія-такія прыгоды: ласёў бачыў, зайцаў, лісу... Грыб знайшоў аднойчы трохпавярховы: на шапцы ніжняга рос другі, а на ім трэці... Неяк у глухім месцы, далёка ад вады, ледзь не наступіў на вялікую прыгожую качку – ляжыць сабе пад хваінаю і пазірае на мяне чорным вокам. Чаго ляжыць, што тут робіць?.. Потым паднялася і паляцела, лавіруючы між хвоямі. У сябе ў двары каля ганка сабраў мо з кілю во-сеньскіх крамяных апенькаў. Ня так даўно касіў у агародчыку і ў густой атаве пад сьліваю натрапіў на цэлы россып, штук трыццаць, чысьценькіх рудовак-рыжыкаў... Вось і ўсё, бадай.

Ніколі ня бачыў славурых грыбных “ведзьміных кругоў”, ня ведаю нават, як яны выглядаюць. Хоць бы раз натыкнуўся на неруш – якую-небудзь у непразнай лясной глушэчы палянку, усеяную вялікімі і малымі, карычневымі, жоўтымі і шакаладнымі грыбнымі шапкамі... Здаралася, праўда, натрапіць на нешта падобнае – многа грыбоў у адным месцы, і тады радасьцю ўздрыгвала сэрца, ня так ад удачы, колькі ад таго, што я першы, і гэтая палянка – мая, толькі я ведаю пра яе існаваньне! Потым агледзіся: адзін даўні карэньчык, другі... Размоклы недакурак... Сьлед на пяску...

Ні якогасьці аграмаднага грыба, які ня ўлазіў бы ў кош і які на здзіў і зайздрасць людзям давялося б несці ў руках праз усю вёску... Напрыклад, такога, як апісвае Б.П. Васількоў:

“У Францыі знойдзены белы грыб вагою 3 кг. 200 г, з шапкаю ў акружнасці 105 см, адпаведна, з дыяметрам шапкі 33, 4 см. Але рэкордны па памерах белы грыб быў знойдзены ў Беларускай ССР, пад Менскам, з дыяметрам шапкі 58 і ножкі 15 см. Трэба, аднак, заўважыць, што пладовыя целы такіх памераў сустракаюцца выключна рэдка”.

Гэта, па-першае. А па-другое, можа, дарэмна я прыбядняюся? Нічога ня бачыў, не знаходзіў, не траплялася... А мо проста ня ўмеў заўважаць? Бо ёсьць у мяне рыса – унурьшца ў сябе, і аглохнуць, і асьлепнуць (пайшоў неяк па ваду, а калодзеж далёка ад хаты, і вярнуўся... з пустым вядром). Ня ведаю, плюс ці мінус гэтая з дзяцінства звычка да празмерных фантазіяў, у якіх дзе я толькі не пабываў, чаго толькі не нагледзеўся, якімі толькі багацьцямі не валодаў, чаго толькі ў якасці чалавека-“невідзімка” не вырабляў!.. Дык вось і цешся сваім уяўленьнем. Тут ужо, відаць, па прыцыпе “альбо – альбо”, на выбар: альбо сініца ў рэальнасці, альбо жораў – у фантазіях...

Аднойчы Іван Мікалаевіч Пташнікаў, з якім мне пашэнціла разам працаваць у “Полымі”, прызнаўся:

– Ува мне памёр нерэалізаваны вялікі вандроўнік. Адзін раз за ўсё жыццё ездзіў у Беласток, на два тыдні, потым раман хацеў пісаць пра тую паездку...

З такім сумам у голасе, з такой горыччу, з такой непасрэднай шчырасьцю наш прэзаік прамовіў гэта, што ў мяне ледзь сьлёзы ня выступлілі. За савецкім часам зьездзіць у нейкі Беласток, і настолькі ўзрушыцца гэтым, столькі набраць уражаньняў і матэрыялу, што іх магло хапіць на цэлы раман!

А я? Дзе мой не раман – апавяданьнейка з камарыны нос? Ува мне “вялікі вандроўнік” ня толькі не паміраў, ён і не нараджаўся ніколі. Канечне, калі, бадзяючыся па Лісабонах, Парыжах, Мадрыдах, Берлінах думаць увесь час, як той Колас у Булонскім лесе, пра свае балацянкі і порасьлі – дык што ж заўважыцца, што вынесецца?.. Каб падарожнічаць, трэба талент мець. А не, стоячы ў Луўры перад узятай у кулене-прабіваемае шкло Монай Лізаю, замест шэдэўра бачыць сьціплы стэндзік, таксама пад шклом, Мазырскага краязнаўчага музею... Альбо, лежачы пад вярбой на траўцы і пацягваючы піва каля Эйфелевай вежы (там, дзе возерка з качкамі, ведаеце?), уяўляць сябе ня ў цэнтры Парыжу, а ў далёкім геаграфічна і храналагічна Гомелі, у парку каля палаца Паскевіча-Румянцава, куды нас, школьнікаў, некалі вазілі на экскурсію – першы выезд у вялікі сьвет! Замест таго, каб у прадмесьці Бардо захапляцца архітэктурай замка чатырнацатага стагоддзя (у нас такія складываюцца бываюць на чыгуначных станцыях), з віннымі склепамі ўнізе, пастаяў я каля яго, пастаяў, шклянку віна выпіў – ды і пабрыў у недалёкім лес. А йсьці вінаграднікамі, а абапал дарогі кусты такіх буйных,

раскошных, жоўтых ружаў! А вось і лес – увесь мой замак, увесь мой “Храм”, як Сыс піша. Дрэвы, крапіва, мох, папаратнік... І масляк расьпе пад сасною. Далібог! Такі, як у нас, і пахне, як у нас, і скурка лупіцца... Ну, ня дзіва?! Альбо ў сталіцы Германіі паслухаў трохі гіда, успомніў некалькі знаёмых нямецкіх словаў, пакалупаў запальнічкай бетон на рэштках Берлінскай сьцяны, зайшоў за яе, азірнуўся – і на пяту! Сеў у метро і паехаў куды вочы глядзяць, з намерам вылезьці на любой станцыі, якая спадабаецца назваю. Вылез на Unter den Linden – і, канечне ж, адразу ўбачыў тое, што ня мог ня ўбачыць: скрыначкі лісічак на парапеце каля супермаркету! Нашых, беларускіх, вядома, лісічак (гл. раздзел III). Араб, ці турак імі гандлюе. Яго, гэтага гандляра, нябось ніхто са школы выганяць ня будзе, як мяне маглі б некалі, яму зусім неабавязкова пісаць апаবাদаньне “Сыч”, а потым даказваць, што лісічкі бываюць чарвівыя...

Вось такія Моны Лізы, такія Луўры і Прадо...

Але самы цікавы наступны выпадак. Гляджу неяк па тэлевізары перадачу пра Манголію. І не магу адарвацца. Гляджу дзесяць хвілінаў, пятнаццаць... І раптам у галаве штосьці шчоўкае, пераключаецца, і я ўспамінаю, што я ж там, у Манголіі, быў! Больш таго, быў у гэтых мясьцінах, якія зараз паказваюць! Вось тая самая гара, зарослая эдэльвейсамі так будзённа, як нашая якая пустка дзьмухаўцамі ўвесну... А вось той самы луг, на якім “пасуцца” аграмадныя макеты дыназаўраў, – каля аднаго я нават сфатаграфаваны... Як можна было забыць?! Чым я там два тыдні займаўся? Што запомніў?

Зараз скажу. Вяртаемся мы неяк з шырокага мангольскага стэпу ва Ёлан-Батар. Дарэчы, назьбіраўшы ў траве так званых іхніх грыбоў, падобных на нашыя дажджавікі-“порхаўкі”, толькі з вышэйшымі ножкамі. У іх яны завуцца белымі і, сухія, прадаюцца на базары за проста неверагодныя грошы, у параўнаньні з, напрыклад, мясам, якое там амаль бясплатны. Вечар. Бяскрайні стэп. Адна палова сонца апусьцілася за гарызонт, другой палове мы не даем апусьціцца, бо наш “пазік” з усіх сілаў ляціць наўздагонку. Туды, на захад, дзе мая радзіма і дзе цяпер ня вечар, а раніца. Якая маленькая ўсё ж Зямля! Адно й тое сонца адной сваёй паловай паказвае вечар, другой – раніцу. У расчыненае вакно бяюць пахі кавылю і палыну... Вось так бы і гнацца за сонцам да самай сваёй вёскі, а там хай яно плыве сабе далей, у Еўропу, за акіян, ізноў у Манголію – а я застануся ў сваім ціхім беларускім вечары, дзе раса прыбівае пыл, дзе пахне яблыкамі і статак вяртаецца з пашы... Выйду за вёску ў поле:

І забуду я ўсё.
Успомню толькі вось гэты
Шлях палявы
Між калосьсяў і траў...
(Ів. Бунін)

Дык вось, вяртаючыся да пачатку разьдзелу, паўтару, што розныя

незвычайныя гісторыі, з грыбамі зьвязаныя, мяне, на жаль, абмінулі. І ўжо тым больш не здаралася са мною такога, як з адным удачлівым чалавекам. Напароўся ён неяк на грыбы. Набраў кош, вядро, зьняў сарочку і туды набраў, скінуў штаны і, завязаўшы калашыны, напоўніў і іх... А грыбоў усё ня менее. Тады ён пачаў адломваць карані, пакідаючы толькі шапкі. Ня ведаю ўжо, як ён ішоў дахаты: голы, у руках кош, вядро і сарочка, на шыі – набітыя грыбамі штаны, па абодва бакі зьвешваюцца калашыны... Ад каго толькі і ў якіх толькі мясцовасцях я пра гэтага шчасліўца ня чуў! Моцна падазраю, што мы маем справу калі не з агульна-беларускай легендаю, дык з агульна-палескай дакладна, з тых, што перадаюцца з пакаленьня ў пакаленьне, – гэткая мара аб простым чалавечым “шчасьці”...

Асабіста я нічога падобнага ў вочы ня бачыў. Затое бачыў, як падкладваюць на ніз кошыка мох і казьякі, а наверх – белыя. Навошта? Папытайце ў іх. Бачыў, як хавалася ад мяне, жэўжыка, прысядала ў кустах дарослая маладзіца, – ці то баючыся, каб не прасачыў яе грыбовішчаў, ці то каб не сурочыў... Бачыў і чуў, як кланяюцца лесу, шэпчуць нейкія словы і сыплюць долу нейкія сухія, відаць, намоўленыя зёлкі...

Дык вось гэта – паводзіны людзей у лесе – і па сёньня для мяне загадка, незразумеласьць, містыка куды большая, чым той факт, што грыб не расьце, калі на яго паглядзіш. Як дарослыя, нібыта сур’ёзныя, нібыта разумныя людзі могуць займацца гэтым, верыць ва ўсё гэта?! Тое самае, дарэчы, і з рыбалкаю: стаім мы, падшыванцы, з прымітыўнымі арэшнікавымі вудамі, а побач – дарослыя здаровыя дзядзькі, пры поўнай амуніцыі, у рыбацкіх ботах, з такімі снасьцямі, што нам і ня сьніліся... Папрыезджалі на машынах, на матацыклах... А стаяць і займаюцца тым, чым і мы займаемся, ды яшчэ калі ў нас лепш клею (а ў малых заўсёды лепш клею) з зайздрасцю, нават са злосьцю на нас пазіркваючы!...

Мяне білі па губах – не лічы грыбы! Ня любіць грыб гэтага, трапляцца перастане, ніколі не набярэш больш за тую лічбу, якую аднойчы вымавіў. На пытаньне: “Колькі набраў?” заўсёды і кожны адкажа: “Трохі ўзяў”, – незалежна ад таго, два грыбы ў вядры перакочваюцца ці поўны кашэль за плячыма. Калі ўжо лічыць, дык нізкамі (гл. V разьдзел), і ў гэтым апошнім, дарэчы, ёсьць логіка. Грыбы ж бяруцца дзеля кілаграмаў і грамаў, а ня дзеля штук. На адной нізцы можа быць шэсьць вялікіх, на другой — шаснаццаць малых, а вага, ці сабекошт, усё роўна аднолькавыя.

IX

Сапраўдную асалоду ад паходаў у лес я навучыўся атрымліваць даволі позна, пасля арміі, калі мне было ўжо за дваццаць і калі я пачаў здагадвацца, што акрамя непасрэднага ўласна жыцьця ёсьць шанец пражыць яшчэ адно – паралельнае, дадатковае; іншымі словамі, калі я пачаў спрабаваць пісаць.

Дзеля гэтага патрэбна адзінота. А нішто больш не дае такой ідэальнай адзіноты, як грыбны лес.

Здавалася б, столькі перад вачыма малюнкаў, фарбаў, навізны! Кожны крок – сьвежае ўражаньне! Па ідзі, тут проста месца ў галаве не павінна заставацца для нейкіх абстракцыяў, элементарна не павінна хапаць часу на іх... Аж не: у параўнаньні, дапусьцім, з рыбалкаю ў лесе ўсе рухі даведзены да аўтаматызму. Ногі беспамылкова выводзяць на патрэбныя мясціны, вочы шукаюць, рукі падразаюць, вусны абдзьмухаюць, кошык напаўняецца... А думкі – самі па сабе, нічым не занятыя, свабодныя, лунаюць у якіх хочаш сферах... Вось толькі шкада, што на хаду нельга запісваць.

На рыбалцы ці ловіцца рыба, ці нерухома стаяць паплаўкі, асабіста ў мяне, напрыклад, заўсёды нейкая прастрэцыя, абсалютна бяздумнае сузіраньне – як бы сам робішся адной з гэтых алешынаў на беразе, ці гэтай вадою, ці нават проста пачаткам або працягам бамбукавага свайго вудзільна... У адрозьненьне ад лесу вада ўвогуле ня мае нейкай такой пастаяннай “духоўнай” прывязкі – яна ўвесь час цячэ, мяняецца і разам з тым паўсюль адна й тая ж. Рыбачыць аднолькава прыемна ў любым месцы, абы вада і рыба.

Зусім іншая сітуацыя з лесам і з грыбамі. У чужых вотчынах пачуваешся неспакойна, няўтульна, як кажуць, не ў сваёй талерцы. Наўрад ці толькі ад боязі заблудзіцца. Калі гэтае эсэ было гатова, мне спатрэбілася зьездзіць у лес. Самі разумееце, чаму. Трэба было крыху іншым чалавекам на ўсё паглядзець, а сёе-тое і пераправерыць... Стаяў верасень, цёплы, з начнымі туманамі і парнымі дожджыкамі, была сама грыбная пара, якія, можа, раз на дзесяць гадоў выпадаюць. Я даехаў электрычкаю да станцыі Зялёная, дзе ні разу раней ня быў, але гэта не перашкодзіла мне набраць гадзіны за тры – да наступнай электрычкі на Менск – поўнае ядро восеньскіх маладых грыбоў, у асноўным маленькіх рудовак-рыжыкаў і маслячкоў. Знайшоў і шэсьць белых, маладых, прыгожых (а бываюць яны непрыгожыя?), прычым тры зьлепленыя разам, як бы растуць з аднаго караня... Словам, жыві і радуйся!

Але вялікай радасьці якраз-такі і не было. Міжволі зноў прыгадаўся Б.Васілеўскі:

“Калі ж лес напаўняецца староньнімі, наляцелымі з горада грыбнікамі, ды калі яны яшчэ гарлапаныць, раз-пораз гукаючы адзін аднаго, быццам ня ў прыгарадных кусьціках разбрыліся, а па глухой бяскрайняй тайзе, тут, само сабою, усё зачараваньне – і лесам, і грыбамі – зьнікае ўмомант. Тут ужо не да “любаваньня” – патрапіўшы на грыбы, трэба рваць іх, хутка і моўчкі, гледзячы навокал пільна, як ястраб: ці не тырчаць яшчэ тут паблізу, каб і іх прыбраць моўчкі і хутка...”

Усё так. Але ж і пустым ніхто з лесу не выходзіць. Хапіла і мне і грыбоў, і паветра, і сонца, і шорханьня жоўтай лістоты пад нагамі... А што да галёканьня, дык да яго можна прывыкнуць і не звяртаць увагі,

як і можна пастарацца хадзіць па такіх мясьцінах, дзе будзеш адчуваць сябе хоць бы ў адноснай, ілюзорнай адзіноце.

Справа ў іншым, мне здаецца. Я быў чужы гэтаму лесу, а ён чужы мне. У нас не было з ім агульнага мінулага. Нас ня звязвала нічога патаемнага, нічога, калі хочаце, інтымнага, і наўрад ці калі-небудзь будзе звязваць – я нават не запомніў, пад якімі дрэвамі браў свае белыя, у якім яны былі антуражы... Адкуль тут узяцца радасьці? Так – сухія, меркантильныя адносіны пакупніка (мяне) і гандляра (лесу):

– Можна вядро грыбоў, калі ласка?

– Можна, выбірайце...

Не рамантыка, а звычайная нарыхтоўка. І як жа ж, калі стаяў ужо на пероне ў чаканьні электрычкі, пацягнула да сябе на радзіму, як захацелася апынуцца на сваіх запаветных мясьцінах! Адкуль у нас гэтая цяга? Якая, чым больш мы робімся дарослымі, тым больш мацнее?

Што гэта, як не жаданьне калі не спыніць Час, дык хоць бы затармазіць яго?

На старых, любімых, адданных нам мясьцінах мы шукаем ня столькі грыбоў (хаця і іх, канечне), колькі саміх сябе ранейшых. Можа быць, у нас нават яшчэ жыве падспудная надзея, што калі рэзка павярнуцца, дык на якую долю секунды можна будзе ўхапіць паглядам постаць хлопчыка з кошыкам – самога сябе малага, на лясной сьцежцы, які аддаляецца, аддаляецца, пакуль ня зьнікне ўжо назаўсёды...

Гэта настальгія па беззваротным дзяцінстве. Гэта экскурсіі “по грустным мгноўням мінувай любові”. Урэшце, гэта элементарны страх перад старасьцю.

Адсюль цяга “дома бываць часцей”, адсюль неадольнае жаданьне перыядычна наведаць з маленства знаёмыя бярэзьнікі, порасьлі, палянкі і ўзлескі – каб пераканацца, што яны на месцы, такія ж, як былі заўсёды, нічога з імі за час нашай адлучкі ня здарылася, яны не зьмяніліся, яны помняць нас і чакаюць нас...

Неяк у вельмі беднае на грыбы лета марна абыйшоў я паўлесу і з пустым кошыкам, ледзь валочачы ногі, вяртаўся дамоў. І раптам убачыў, што стаю паблізу сваёй палянкі – той самай, з якой пачыналася мая грыбная “адысея”. Які ні быў стомлены, а не заглянуць на яе ня змог. Хоць бы каб проста павітацца.

Я ступаў, знарок не падымаючы вачэй... Калі ж падняў іх – кошык ледзь не вываліўся з рук. Грыб! А вунь другі! А вунь трэці! Чацьвёрты, пяты! Пяць здаравенных, адзін у адзін парасьлёвікаў павытыркалі свае вішнёвыя шапкі з зялёнага моху і падміргваюць мне... Дык гэта ў адным месцы, а калі пахадзіць яшчэ вакол?

Я ня стаў іх хутчэй падразаць. Апусьціўся на сухую, цёплую ігліцу. Пад рукой зашапацеў сівы лішайнік. Я закурыў.

Гэта ж мне чатыры гадкі было тады, а цяпер – дзесяць разоў па чатыры... Божа ты мой мілы! Буры над Зямлёю пранесліся, цэлыя грамадскія фармацыі зьмяніліся, мільёны людзей зьніклі і мільёны

нарадзіліся, самога мяне ўжо тройчы з таго сьвету выцягвалі... А яны растуць! А яны сядзяць сабе, бы на карціне, як ні ў чым не бывала! А яны як дарылі, так і дораць сваю ціхую радасьць, нічога за гэта не патрабуючы!...

Ад узрушэньня, ад утомы, ад курэньня нашча паплыла галава...

Жыцьцё маё –
Ці не прысьнілася ты мне?!
(С. Ясенін)

Ды і хто я?! Той чатырохгадовы, якога шукаюць у вёсцы?! Ці васьмікласьнік, і сяджу тут (і сядзеў жа некалі!), і душа захлынаецца ад радасьці, бо наперадзе –цэлы сьвет, адкрытыя ўсе дарогі?!

На якісь міг час спыніўся, яго ня стала зусім – і мяне ня стала цяперашняга... То і быў момант, калі мне ўдалося двойчы ўвайсьці ў адну й тую ж раку – у адзін і той жа Час.

Але больш такіх “экспэрыментаў” я паўтараць не адважваюся.

Х

Цэлымі днямі я прападаю з кошыкам у лесе.

Я ўжо даўно не расту ў сьне. Ніхто мяне ня будзіць – сам успорваюся раненька, і падбегаю, па расе, туманам – туды, у лес! Маці адгаворвае: не хадзі, і няма іх дужа, тых грыбоў, і ног пашкадуй, ты ж у адпачынку...

Можна было б, канечне, і “адпачыць”, г.зн., бяздумна пасядзець на прызьбе ці на беразе копанкі з вудаю. Але такія лагодныя стаяць верасьнёвыя дзянечкі, так хочацца іх паболей ухапіць, так шкада часу, а галоўнае, так я ўжо стаміўся ад людзей, ад кніг, ад сваіх і чужых рукапісаў, ад чаднай дураты менскіх кавярняў і забягалавак, так хочацца хады і адзіноты, што, мабыць, каб са стрэльбамі гэты лес ахоўвалі, дык папоўзпашыўся б у яго, як той шпіён-лазутчык.

У мяне другое дыханьне. Я ў другі раз перажываю сваё маленства. З ранку я не саракагадовы дзяцюк, а падлетак. Па інерцыі, па набытай даўно, і відаць, ужо назаўсёды звычцы я ўсё падбежкам – каб як найхутчэй набраць неабходныя два-тры дзясяткі “адчэпных” (выканаць “кандыдацкі мінімум”, як мы колісь жартавалі) грыбоў, а потым спакойненька хадзіць ужо ў сваю ахвоту, для душы.

Пасьля абеду ў мяне іншая праграма. Іду я ў другі бок, блізенька, ды і сам я іншы – не баламутны падлетак, а стары, непаваротлівы дзед, з кіёчкам... І грыбы бяру па-іншаму – не адны белыя, а ўсе, якія ведаю, тым больш цяпер, увосень, яны ўсе растуць адначасова: і лісіцы, і зялёнкі, і махавічкі, і сыраежкі, і грузды, і асінавікі, і абабкі, і масьякі...

Усё адпраўляецца ў кош, усяму я радуюся, за ўсё дзякую лесу, лёсу і Богу. І як добра, што пакуль ёсьць куды сваю здабычу прынесці, як здорава, што цябе чакае недзе самы родны чалавек, які будзе радавацца

твайму посьпеху, хай сабе і такому сьціпламу, як кошык восеньскіх грыбоў...

Але што гэта?!

У грудзі мне ўпіваецца калючы дрот. Проста пасярод лесу. Адгароджвае, адсякае адну з самых маіх любімых мясьцінаў. Папярэджвае – стоп, грыбовік, далей табе ходу няма. А на тое, што ты ўсё жыццё тут хадзіў – начыхаць, цяпер я, дачнік, буду тут хадзіць.

Добрыя вы мае людзі. Я ня супраць ні вас, ні вашых лецішчаў, што з усіх бакоў абляпілі нашую вёску, якімі забудована і гэтае вась вялікае колішняе поле, што сьвеціцца зараз праз дрэвы. Калі ласка, жывіце на здароўе. Наадварот, мне прыемна, што вы ўбачылі і ацанілі прыгажосьць нашых ваколіцаў, што вы практычна выратавалі вёску, бо ў ёй неўзабаве не засталася б ніводнага карэннага жыхара, і тады зьнікла б нават назва яе...

Але навошта, калі вам адвялі надзел на полі, адхопліваць яшчэ і такі ж самы па памеры кавалак лесу? Навошта вы спрамілі рэчку? Вам жа, і дзецям вашым, каля яе гуляць і рыбу ў ёй лавіць... Навошта вы робіце агароджы ня толькі ўпрытык да саменькай вады – так, што і сьцежачкі ў адзін сьлед не застаецца, каб прайсьці паўз бераг, дык яшчэ ўлазіце і ў самую ваду?! Адгароджваеце і я тым жа калючым дротам, ці металічнай сеткаю, – да сярэдзіны рачулікі!

...Асьцярожна, каб не пракалоць боты і ўвогуле не пакалечыцца, я пад гэты дрот падлажу. Апасьліва, як злодзей, азіраюся. З палёгкаю ўспамінаю, што сёньня будні дзень і гаспадары павінны быць у горадзе. Даходжу да загона са сьвежай, ледзь падсохлай зямлёю – відаць, толькі ўчора, ці нават сёньня раніцаю выкапалі бульбу. Паўз загон вузенькая, метры два шырынёю, палоска, зарослая асіньнікам, бярэзьнікам, лазьняком... Тут я заўсёды браў што-небудзь, сюды знарок кіраваўся і сёньня... І не дарэмна! Белы, у траве. А вась россып падасінавічкаў, ростам з палец, з ярка-чырвонымі напарстачкамі... Ваўнянкі адна ў адну, і шмат! – ступаць страшна... З іх карэньчыкаў з-пад нажа аж пырскае белае малако.

Прайшоў адным бокам палоскі, павярнуўся, прайшоў другім – падбярозавікі! І як раней не заўважыў? Цэлая сям'я, чорныя галоўкі, махрыстыя, тоўсьценькія, як цыліндрыкі лато, ножкі...

Удача! Ніхто ня гаркнуў на мяне з блізкага доміку, ніхто ня выскачыў адтуль з дубінаю. Дзякую, мілая палоска, за тое, што ты ёсьць, што помніш мяне, блуднага сына, – я цябе таксама, дзе б ні быў, успамінаю.

Кошык мой прыкметна цяжэе...

*Жнівень – кастрычнік 2004,
г. Менск.*